

Славица Бабамова
НУ Музеј на Македонија – Скопје
Археолошки музеј

НОВИ АНТИЧКИ НАТПИСИ ОД МАКЕДОНИЈА¹

Тиквеш

Епиграфските споменици кои во последниве години се појавуваат како случајни наоди во Тиквеш се надгробни, испишани на плочи и на осуари. Имајќи го предвид фактот дека во регионот има огромен број надгробни натписи, новиот епиграфски материјал се вградува во сликата која и до сега ја имавме за населението во периодот I–III век. Врз основа на антропонимијата и на ономастичката формула заклучуваме дека носителите на надгробните споменици се припадници на автохтоното население кои делумно се романизирале преку прифаќање на римските лични имиња во македонската ономастичка формула, а ги задржале и типичните грчко-македонски антропонимски обележја. На натписите не наоѓаме римски граѓани, туку носители на македонската ономастичка формула, која во најголемиот број случаи е нецелосна, односно содржи само лично име без патронимик или метронимик во генитив, за што вообичаено се смета дека е показател на припадност кон пониските слоеви на римското општество.

1. Осуар од андезит, најден на лок. „Чаковец“ кај с. Решава, Кавадаречко, сега се наоѓа во приватна кука во селото, в. 0,43 ш. 0,62 д. 0,47 (сл. 1, 2). Задната страна е речиси сосема откршена, а на предната е испишан натпис во плитко

¹ Прилогот му го посветувам на акад. Михаил Д. Петрушевски, кој ја покажал својата научничка длабочина со удостојувањето на секој сегмент од науката во која бил вљубеник и станал еден од иницијаторите да се покрене проект преку кој ќе бидат проучени и објавени грчките и латинските натписи од нашиов дел на античка Македонија. Плод на работата на проектот е *Inscriptiones Graecae* X 2, 2 кој излезе од печат во 1999 год. и во него беа вклучени натписите од Линкестида, Пелагонија, Дериоп и Лихнид. Како соработник во проектот кој опстојува повеќе од 30 години овде претставувам дел од оние натписи кои треба да влезат во новиот том од едисијата, а тој ќе биде посветен на Повардарието и на источниот дел од Р. Македонија, со кој ќе се дополни светската карта на епиграфски текстови.

вдлабното поле со двојна рамка, на места оштетен при откопувањето.

Φίλιππος κὲ ΠΑΡ
 ἐπόησαν [-]ΛΕ[-]Ν
 τῆ θυγατρὶ αὐτὸν
 καὶ ἡ[α]υτοῖς ζῶ[σι]
 5 μνήμης χάριν.

В. бук. 0,03–0,04 раст. меѓу редовите 0,01–0,015. Нема лигатури. Буквите имаат кружна форма, со воедначени облици за секоја од нив (лунарни *εpsilon* и *σigma*, *αlpha* и *λambda* со повисоки десни хасти).

На крајот на р. 1 очекуваме женско име на сопругата на Филип, мајка на покојната, но поради излижаноста на каменот може да се видат само три букви ΠΑΡ. Со оглед на тоа дека во редот нема место за подолго име, претпоставуваме дека тоа е целосната форма на името, а кратко име кое може да се реконструира според овие остатоци, не е најдено. Со истиот проблем се соочуваме и при читањето на името на покојната ќерка во р. 2.

Датирањето може да се постави во II–III век поради недостатокот од повеќе показатели за попрецизен заклучок.

2. Надгробна степа од зеленикав лискун најдена во с. Тремник, Неготинско², в. 0,67 ш. 0,53 д. 0,045 (сл. 3). Скршена е на четири парчиња. Во горниот дел е сочуван остаток од триаголен фронтон со плитко вдлабното поле со полумесечина во средината. Во едикулата е испишан натпис без посебно означено поле.

Φιλίππιδις Ἀγ-
 αθημέρω τῶ
 ἰδίῳ ἀνδρὶ μ-
 νήμης χάριν.

В. бук. 0,03–0,04 раст. меѓу редовите 0,015–0,02. Нема лигатури. Буквите се курзивни, воедначени во облиците (лунарни *εpsilon* и *σigma* и курзивна *ωmega*).

Датирањето го поставуваме во раноцарскиот период, бидејќи нема повеќе информации за попрецизен датум.

² Натписите од Неготино и околината се наоѓаат во Музеј на град Неготино, а за дозволата за објавување му благодарам на г-дин Петар Ризов, директор на музејот.

3. Осуар од андезит најден на лок. „Цуцулка“ кај с. Тремник, Неготинско, в. 0,54 ш. 0,56 д. 0,45 (сл. 4). На предната страна има натпис во *tabula ansata* која е издадена напред затоа што рамката околу неа е вдлабена. На средината на натписното поле има дупка.

Παράμνος
ἐπόησε Πρό-
κλα τ[ῆ] συμβί-
ο ἡαυτὸ μνή-
5 μης χάριν.

В. бук. 0,035–0,06 раст. меѓу редовите 0,005–0,03. Нема лигатури. Буквите имаат исти облици за секоја од нив, но се невешто изработени, а редовите се криви.

Датирањето грубо го изведуваме во раноцарскиот период.

4. Долен дел од осуар од андезит најден во 2010 год. секундарно вграден во сувосид во црквата во с. Тремник, в. 0,27 ш. 0,47 д. 0,20 (сл. 5). Сочуван е еден ред од натпис.

[- - - - -]
το ζ τ' ἔτους.

В. бук. 0,03–0,05. Нема лигатури. Буквите се невешто изведени, а редот е многу крив.

Осуарот бил изработен во 307 год. според македонската ера (ζ τ' ἔτους), што соодветствува на 159/60 год.

5. Долен дел од надгробна стела од андезит најдена во Неготино, в. 0,92 ш. 0,555 д. 0,013 (сл. 6, 7). Сочуван е само дел од длабоко вдлабнатото релјефно поле во горниот дел и под него натписно поле во *tabula ansata*, која е издадена напред, односно има вдлабнатата рамка.

Ἐγὼ Γάϊος
ἐποίησα ζῶν
καὶ ὦν ἡαυτῶ
καὶ τῆ συμβίῳ
5 καὶ θυγατρὶ.

В. бук. 0,025–0,04 раст. меѓу редовите 0,01–0,025. Нема лигатури. Буквите се многу невешто изработени и имаат различна големина. Облиците се главно курзивни за *епсилон* и *сигма*, кои немаат правилни полукругови, *ми* и *омега* се исто така курзивни. *Алфа* има различни форми – подеднакво се

застапени облиците со дијагонално поставена и со прекршена попречна хаста, во р. 2 дури во форма на триаголник. *Ипсилон* исто така има неправилна форма.

Текстот излегува од рамките на типичните надгробни формули. Започнува сосема невообичаено со $\epsilon\gamma\omega$, а во продолжение го читаме изразот $\zeta\omega\nu$ και $\omega\nu$ кој овде го среќаваме четврти пат во Македонија³. Во Тракија има уште еден ваков пример, но тој е датиран во IV–V век⁴. Папазоглу смета дека изразот, типичен за хомерскиот и класичниот период, во римскиот период во Македонија е туѓо влијание⁵.

Уште една појава, за сега потврдена најчесто во Тиквеш е отсуството на имињата на покојниците или на живите членови од семејството за кои е подигнат епитафот⁶.

Во недостаток на попрецизни показатели, датирањето го изведуваме во раноцарскиот период.

6. Лева половина од надгробна плоча од зеленикав песочник најдена во „Спомен костурница“ во Неготино, в. 0,67 ш. 0,72 д. 0,12 (сл. 8). Сочуван е само натпис во плитко вдлабнатата двојно профилирана рамка.

Πρεῖσκα Ἐπικρ[άτου]
Μαξίμωι · τῶ [ἀνδρὶ/υῖῶ]
καὶ [ἐα]υτῆς ζ[ῶσα]
vas. μνήμης χάριν.

В. бук. 0,04 раст. меѓу редовите 0,04. Нема лигатури. Натписот е испишан со убаво врежани букви, воедначени во облиците и во големината. *Епсилон* и *сигма* се лунарни, *ми* и *омега* се курзивни, *алфа* има повисока и свиена десна хаста.

³ Останатите примери се од с. Долна Бела Црква, Ресенско: *IG X 2, 2*, бр. 50, од с. Малино, Светиниколско: С. Бабамова, *Епиграфски*, кат. бр. 63 и од с. Дреново, Кавадаречко: С. Бабамова, *Епиграфски*, кат. бр. 64.

⁴ Најден е во Јеничифлик: М. Н. Sayar, *Perinthos–Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften*, 1998, p. 284.

⁵ F. Papazoglou, *ŽAnt 32*, 1982, pp. 47–48.

⁶ Во Тиквешкиот регион – с. Пепелиште, v. *infra* бр. 7; с. Манастирец: Ж. Винчиќ, *1000 години*, 311, бр. 116; Кавадарци: *Споменник 98*, 141; *Споменник 98*, 136; *Споменник 75*, 90; В. Горѓиева, *Лепидариум. Музеј-галерија*, Кавадарци, 2002, бр. 2; Бегниште: Н. Проева, *ŽAnt 38*, 1988, pp. 61–63; *Споменник 71*, 132; с. Долни Дисан: Б. Јосифовска, *ŽAnt 3*, 1953, pp. 239–41; *Споменник 77*, 25; с. Вешје: Ж. Винчиќ, *1000 години*, 292, бр. 39; с. Бесвица: *Споменник 75*, 106, а во Велешкиот регион само два пати – Велес: *Споменник 71*, 51 и с. Смиловци: *Споменник 98*, 77.

Епсилон, ета и алфа имаат попречни хасти во облик на „ластовички крила“.

Датирањето е поставено во раноцарскиот период.

7. Надгробна плоча од андезит најдена во с. Пепелиште, Неготинско, в. 0,94 ш. 0,81 д. 0,09 (сл. 9, 10). Има правоаголна форма, а текстот е испишан во горниот дел на двојно профилирана рамка.

Ἀριστοκλής καὶ Ἥγησῶ
ἐποίησαν τοῖς υἱοῖς ζ-
ῶντες καὶ ἑαυτοῖς μ-
εἰν {I}.

В. бук. 0,035–0,04 (о во р. 2 0,033) раст. меѓу редовите 0,025–0,04. Нема лигатури. Буквите се убаво изработени и имаат мали серифи. *Епсилон* има единствен курзивен облик (како денешната ракописна *e*), *ми* и *омега* се исто така курзивни, *сигма* е лунарна, *алфа* и *ламбда* имаат повисоки десни хасти, а *омикрон* во рр. 2 и 3 е помала од другите букви.

Во рр. 3–4 најверојатно треба да стои $\mu\eta\eta\mu\eta\nu$.

Иако споменикот е направен додека сите членови на семејството биле живи, сепак имињата на децата не се наведени, што е случај и на други епитафи во Македонија (в. бр. 5).

Во недостиг на прецизни показатели датирањето е направено во периодот I–III век.

8. Осуар од андезит најден во с. Долни Дисан, Неготинско, в. 0,44 ш. 0,48 д. 0,40 (сл. 11). На предната страна има натпис во двојно профилирана рамка.

Ζωῖλος Μα-
κέτη καὶ Πο-
σιδωνίῳ τοῖς
πενθεροῖς
5 δῶρον.

В. бук. 0,038 раст. меѓу редовите 0,015. Нема лигатури. Буквите се убаво изработени, со мали серифи и изедначени во облиците. *Сигма* и *епсилон* се лунарни, *ми* и *омега* се курзивни.

Со оглед на вообичаеноста на писмото како единствен начин за датирање, датумот го поставуваме во периодот I–III век.

9. Долен дел од надгробен споменик од андезит најден во с. Долни Дисан, Неготинско, в. 0,34 ш. 0,515 д. 0,50 (сл. 12). На предната страна има профилирано натписно поле, а од горната страна правоаголно вдлабнување, најверојатно направено кога споменикот бил во секундарна употреба.

Νικολαῶι
 Ἰουλιανοῦ
 οἱ σύντρο(ι)–
 φοι μνήμης
 5 *vac. χάρις. vac.*

В. бук. 0,03–0,04 раст. 0,01–0,015. Лигатура: НΣ во р. 4. Буквите се изедначени, правилни, а *алфа* и *ламбда* имаат повисоки десни хасти.

Датирањето го поставуваме во периодот I–III век.

Исар-Марвинци

10. Правоаголна плоча од сивкав, жолтооксидиран лискун без орнаментика, оштетена од сите страни, в. 0,73 ш. 0,43 д. 0,09 (сл. 13, 14). Најдена е покрај сидана гробница од римско време (гроб бр. 1483) во југозападната некропола на арх. лок. Исар – Марвинци во текот на ископувањата во 2009 год.⁷ Во горниот дел се сочувани два реда од натпис, а поголем дел од плочата е празен.

[Τ]αυροσθένους
 Ἰπλόδρομος

В. бук. 0,01–0,04 раст. меѓу редовите 0,04–0,05.

Иако на прв поглед наликува на надгробен, типот на натписот не може со сигурност да се одреди, особено затоа што не се знае дали горниот дел е откриен или не. Сочувани се две лични имиња, но во обратен редослед од вообичаената македонска ономастичка формула. Во р. 1 е испишана генитивната форма од личното име Ταυροσθένης, кое овде за прв пат се јавува во Македонија, а досега е потврдено само уште неколку пати: два пати на натписи од Акропол во Атина⁸ и по

⁷ Изразувам голема благодарност кон мојот колега м–р Златко Видески, виш кустос археолог, раководител на ископувањата „Некрополите на Исар–Марвинци“.

⁸ IG I³, 1032 датиран на крајот на V век пр. н.е. и IG II², 1951 од почетокот на IV век пр. н.е.

еднаш во Термос, Ајтолија⁹ и во Александрија, Египет¹⁰. Овие четири натписи се датираат од крајот на V век пред н.е. до III век пр. н.е. Со оглед на тоа дека според обликот на буквите нашиов натпис може да се датира грубо во раниот хеленистички период поради недостатокот од аналогии за потесно датирање, изгледа дека Тавростен е име кое, како и неколку други, излегло од употреба некаде во доцната хеленистичка или раната римска епоха на Балканот.

Зборот во р. 2 може да биде име на месец во годината според грчкиот календар, име на објектот хиподром или лично име. Првите две претпоставки се многу малку веројатни: првата затоа што Македонците не ги користат грчките имиња на месеците, а втората затоа што натписот не дава можност да мислиме дека недостасува толку голем дел од текстот, кој би зборувал за таков објект. Најверојатно е дека станува збор за личното име Хиподром, кое исто како и претходното, прв пат се јавува во Македонија, иако е многу често присутно во сите делови на Хелада, вклучувајќи ги и колониите во *Magna Graecia*.

Натписот го датираме во хеленистичко време и поради контекстот во кој е најден и поради облиците на буквите (*сигма, тхета, пи и омикрон*).

11. Плоча со правоаголна форма од травертин, без орнаментика, в. 0,83 ш. 0,40 д. 0,195 (сл. 15). Најдена е во истиот гроб како и претходната плоча. На горната половина е испишан многу оштетен натпис од пет реда.

Μνήμων
 Ἀλ[κ]έτου
 Τ[- - - - -]Σ
 [- - - - -]
 5 [- - -]ΟΥ[- -]

В. бук. 0,02 раст. меѓу редовите 0,015.

Поради типот на каменот, како и поради подоцнежните механички оштетувања, читливи се само рр. 1 и 2, на кои е запишано името Μνήμων Ἀλ[κ]έτου. Името Μνήμων овде се јавува прв пат во Македонија. Р. 3 ги има само првата и последната буква, каде евентуално можело да стои потеклото на Мнемон – градот или етничката припадност, но тоа е целосно

⁹ IG IX, 1² 1:13 датиран 271–270 год. пр. н.е.

¹⁰ Името го носи Милетјанец во III в. пред н.е.: E. Breccia, *Iscrizioni greche e latine. Service des Antiquités de l'Égypte. Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée d'Alexandrie*, Cairo 1911, бр. 285.

неизвесно, па поради тоа и не е возможно да се определи типот на натписот.

Врз основа на облиците на видливите букви, првенствено *ми* и *омега*, датирањето го определуваме во доцниот хеленистички период.

12. Горен киматион од постамент за статуа од сив андезит секундарно употребен како база за столб во објектот „Палата“, најден при ископувањата во 2007 год.¹¹, в. 0,12 ш. 0,56 д. 0,56 (сл. 16).

Τὸν μέγιστον καὶ
[θειότατον Αὐτο]–
[κράτορα Καίσαρα]
[-----]

В. бук. 0,035–0,04. Нема лигатури. *Епсилон* и *сигма* се лунарни.

Ова е трет натпис со кој градот на Исар–Марвинци оддава почит на некој од римските императори¹². Според едниот сочуван ред, невозможно е да претпоставиме за кој цар станува збор. Дополнувањата на текстот се направени врз основа на другите натписи од Македонија кои го имаат истиот почеток на титулатурата – τὸν μέγιστον καὶ θειότατον, која прв пат му е дадена на Септимиј Север, а во Македонија е потврдена преку натписите од Прилеп и Охрид¹³.

Источна Македонија

13. Надгробна стела од песочник најдена на лок. „Кртица“, оддалечен околу 500 метри од село Малино, Светиниколско.¹⁴ Откршени се горниот лев агол и поголем дел од долната

¹¹ Изразувам благодарност кон колегата Цоне Крстевски, кустос советник археолог, раководител на ископувањата.

¹² Б. Драгојевиќ–Јосифовска, „Извештај о археолошко ископавање код села Марвинаца“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје* 19, 1967, стр. 318, посветен на царот Нерон и С. Бабамова, *Епиграфски*, кат. бр. 28 посветен на царот Марк Аврелиј.

¹³ С. Бабамова, *Епиграфски*, кат. бр. 5 (на Аврелијан во Битола), бр. 7 (на Септимиј Север во Варош, Прилеп), бр. 8 (на Гордијан III во Варош, Прилеп), бр. 31 (на Септимиј Север во Охрид), бр. 32 (на Гордијан III во Охрид) и бр. 33 (на Декиј во Охрид).

¹⁴ НУ Музеј на Македонија – Скопје (инв. бр. 361). Би сакала да ја изразам благодарноста кон проф. д-р Коста Ациевски, кој го пронајде овој споменик во 1999 год. и го подари на музејот.

лева страна, в. 0,76–0,78 ш. 0,56 д. 0,12 (сл. 17). На врвот има фронтон и во него претстава на шишарка, а десно од неа круг и над него полумесечина. Во едикулата има натписно поле, кое е плитко вдлабнато и врамено со две линии во облик на арка поставена на мали бази. Под него има уште едно натписно поле, за кое не може со сигурност да се каже како изгледало, но она што е останато покажува плитка двојна профилација. Текстот е оштетен на три места, најверојатно од рало.

Μνίαν τὰ τέ-
κνα ἐ[α]υ(τ)ῆς Ἀ-
ντυγόνες
* ιε'.
5 Ὡ ξένε, μι-
ῆσας μὴ σὺ
[βαρὺ] δόξη π-
[αρίοντα] τις
[- - - - -] Ε
10 [- - - - -] Ι

В. бук. 0,035–0,04 раст. меѓу редовите 0,05–0,025. Нема лигатури. Буквите имаат воедначени облици – лунарни *епси-лон* и *сигма*, курзивни *ми* и *омега*.

Речиси сите епиграфски споменици во Овчеполието изгледаат лошо и невешто изработени, делумно и поради лошите карактеристики на каменот од кој се направени.

Текстот испишан на споменикот во првиот дел не се вклопува во вообичаените надгробни формули. Започнува со *μνίαν*, нема глагол, а завршува со *ἐ[α]υ(τ)ῆς Αντυγόνες*, што би требало да значи дека Антигона го подига споменикот за себе и за своите деца, иако не е запишан ниту бројот, ниту имињата на децата, појава која е присутна и на епитафите од III век во Тиквеш (*v. supra*). Зборовите отскокнуваат од фонетските правила, иако е тоа вообичаено за околината од која потекнува стелата: *υ* наместо *ι* и *ε* наместо *η*. Вториот дел, пак, запишан во второто натписно поле содржи исто така ретка формула – му се обраќа на секој добронамерник кој ќе го види споменикот. Слични формули има само два пати, во Пелагонија и во Пајонија¹⁵. Со оглед на лошата изработка и на варијациите во фонетиката на зборовите, тешко е да се реконструира глаголот во партицип аорист во pp. 5-6, кој следи по почетното *ὦ*, *ξένε*. Ниту еден глагол кој би можел да започнува со *μι-*, а продолжува со *λ*, *δ* или *α* (она што е остаток

¹⁵ IG X 2, 2, 234 од Варош, Прилеп и Споменик 71, 76 од с. Мартолци.

од следната буква) не е познат, така што, во недостаток на идентична формулација, овде текстот не е реконструиран.

Надгробниот споменик чинел 15 денарии. Овој податок запишан по надгробната формула е исто така својствен за Овчеполието, но врз основа на цените на другите споменици не можеме да направиме споредба, бидејќи тие се различни. Еден споменик од с. Крушица во 205/6 год. е платен 25 денарии, додека четириесеттина години подоцна висок столб чинел 200 денарии¹⁶. Со оглед на тоа дека располагаме со неколку натписи што содржат цени, но нивниот квалитет, големина и изработка се различни, тешко е да се одреди движењето на висината на цените кои се плаќале за изработка на надгробните споменици. Поради овие причини овој податок не може да даде насока во датирањето.

Иконографијата на споменикот е исто така специфична. Имено, во Овчеполието се чести надгробните стели кои немаат многу орнаментика, па така композицијата на овој споменик не отскокнува од општата слика. Шишарките, дисковите и полумесечините се чести како претстави низ Македонија и имаат јасна симболика во задгробниот живот.

Датирањето на споменикот е неизвесно. Облиците на буквите (*алфа*, *ми*, *епсилон*, *кси*, *сигма*, *омега*) имаат најблиски сличности со два споменика од с. Мартолци од втората половина на I век пред н.е.¹⁷ Меѓутоа, останатите податоци упатуваат на повеќе од два века подоцна: цените на спомениците се потврдени на почетокот на III век, а иконографските мотиви се среќаваат во временски распон од неколку векови. Имајќи го предвид фактот дека во недостаток на повеќе натписи од поблиската околина не можеме да судиме за точните одлики на писмото, оваа стела би ја датирале грубо во периодот I–III век.

14. Надгробна стела со правоаголна форма од сивкав мермер откриена долу, најдена во с. Вак'ф, Кратовско, в. 0,805 ш. 0,44 д. 0,11 (сл. 18)¹⁸. Горниот дел има триаголно вдлабнато поле со широка рамка. Од обете негови страни горе има гроздови, а долу полупалмети. Во внатрешноста на полето е претставена шишарка. Под него има вдлабнато релјефно поле во кое се претставени: лево жена во хитон и химатион со

¹⁶ Сумата платена за споменикот се смета дека е 100 денарии, бидејќи на натписот пишува С, што е толкувано како рим. број 100. Но, со оглед на тоа дека сите броеви на натписите се запишани со грчки букви, треба ова читање да се поправи во 200, што соодветствува на грчката бројка.

¹⁷ С. Бабамова, *Епиграфски*, стр. 71–72.

¹⁸ Сега се наоѓа во НУ Музеј на Македонија (инв. бр. 392), откупена како случаен наод.

собрана коса на патец, до неа дете во хитон кое држи нешто во раката и е качено на висок олтар и до него двајца мажи во хитони со кратки коси и бради. Сите возрасни ја држат десната рака на градите. Под ова има профилирано натписно поле.

Παυλεῖνα Μεστρία –
 νῶ τῶ ἀνδρὶ καὶ
 Μάγνα τῶ βρεφίῳ
 καὶ Μάρκῳ τῶ
 5 ἔκυρῶ μνήμης
 χάριν. *vacat*
 [- - - - -]ΤΙΛ[-]ΣΑ
 [- - - - -]

В. бук. 0,025–0,03 раст. меѓу редовите 0,01–0,015. Нема лигатури. Редовите се криви, а буквите невешто изведени, но со еднакви курзивни (*ми* и *омега*) и лунарни облици (*епсилон* и *сигма*). *Алфа* и *ламбда* имаат продолжени десни хасти.

Споменикот е типичен примерок на уметноста во северниот дел на провинцијата од доцниот II – раниот III век според начинот на изведувањето на буквите и на човечките претстави, кои имаат големи глави и нагласени уши, а лицата се претставени типизирани, но наликува дека имаат портретни обележја. Ономастичката формула во која отсуствува патронимик или метронимик би требало да укаже дека носителите на споменикот припаѓале на најнискиот социјален слој и дека најверојатно биле ослободеници. Од друга страна, изгледот на стелата не соодветствува со таквиот социјален статус, бидејќи овој тип на споменици, како што е потврдено од другите примери¹⁹, не бил својствен за сиромашните. Земајќи го предвид ова тешко можеме да бидеме сигурни за социјалниот статус на овие луѓе и можеме само да претпоставиме дека во откритиот дел од натписот можеби било запишано кој и во какви услови го подигнал споменикот.

Сите имиња се латински, но тоа е вообичаена појава во антропонимијата на периодот за кој зборуваме. Освен тоа, областа во која е најдена стелава е гранична за провинциите и богата со рудници, каде доаѓало население од различни дело-

¹⁹ С. Бабамова, *Епиграфски*, 60 и 165, кат. бр. 63, Т. XVIII од втората половина на II век од с. Малино, Светиниколско; С. Бабамова, *Епиграфски*, кат. бр. 78, Т. XXII од 239/240 год. од с. Грнчиште, Велешко; *Споменик* 71, 64 од с. Владиловци, Велешко; *Споменик* 98, 78 од с. Смиловци, Велешко; *Споменик* 71, 83 и Б. Јосифовска, *ŽAnt* 3, 1953, 225–27 од с. Подлес, Велешко.

ви на Балканскиот Полуостров, па според тоа тешко можеме да пресудиме за потеклото на ова семејство.

15. Два фрагмента од бел мермер, кои според квалитетот на каменот, изработката и обликот на буквите најверојатно припаѓале на ист натпис. Не се знае каде се точно најдени, а се претпоставува пошироката околина на Радовиш²⁰, I в. 0,16 ш. 0,21 д. 0,55 (сл. 19, 20) II в. 0,16 ш. 0,08 д. 0,055. Едниот фрагмент, кој е откриен од долниот раб на натписот има рамка во која се гледа претстава на куче, а вториот е фрагмент од десната страна, каде се назира дека веројатно натписното поле било во *tabula ansata*, па врз основа на овие елементи можеме да претпоставиме дека натписот бил надгробен. Текстот не би можеле да го реконструираме. Остатоките од него се следниве:

I	ТНННΙ	II	ΕΡΔ
	ΟΥΕΥΧΑ		ΡΥΣΑΧ
	ΟΝ		
	ΕΓΑΛΗΣ		
	ΠΑΕΙ		

В. бук. 0,017–0,02 раст. 0,004–0,005. Лигатури: ΝΗ, ΗΣ. Буквите се особено внимателно изработени, со мали апекси и квадратни облици на *εпсилон* и *σигма*, правилна *ιпсилон*, *αλφα*, *λамбда* и *δелта* со повисоки десни хасти и ромбоидна *οмикрон*.

Иако станува збор за два фрагмента кои навидум не се интересни, би нагласиле дека тоа се првите наоди од полето на епиграфиката од Радовиш и од неговата околина. Особено изненадува убавата изработка на буквите, што се среќава исклучиво во големите градови, но не и во помалите населби, каде работилниците дале многу полоши производи.

Според лигатурите и обликот на некои букви, фрагментите ги датираме во II век.

16. Долен дел од статуа на Хермес од бел крупнозрнест мермер најдена во секундарна употреба во ѕид од објект во Доцноантичкото термално лекувалиште во с. Банско, Струмица во 2007 год.²¹, в. 0,19 ш. 0,377 д. 0,23 (сл. 21). Сочувани се

²⁰ Сега се наоѓаат во НУ Музеј на Македонија (инв. бр. 364 и 365), откупени како случаен наод без точна ознака на местото на наоѓање.

²¹ За отстапувањето на наодот и неговата фотографија за објавување му се заблагодарувам на колегатата Ване П. Секулов, кустос археолог, раководител на истражувањата.

делови од две нозе од статуата и од потпирка на левата страна поставени на полукружна плинта и на неа е испишан натпис.

Οὐαλερία Διο[νεί]κη ἄ-
ρχιερέα τὸν Ἐρμ[ήν]. *vacat*

В. бук. 0,01–0,015 раст. меѓу редовите 0,003–0,007. Нема лигатури. Буквите се изработени речиси невешто – *алфа* има различни облици (со прекршена, полукружна или права попречна хаста), *епсилон* има лунарна форма, а *ми* е курзивно и мошне широко.

Реконструкцијата на когноменот на свештеничката е единственото име што почнува на Διο- и завршува со -κη и се среќава и во машка и во женска варијанта Διόνικος/Διονίκτης, иако во Македонија до сега не е потврдено²².

Датирање е поставено во II–III век.

SUMMARY

Accidental finds of epigraphic monuments from the Tikveš region are grave inscriptions, cut on plaques and ossuaries (Nos. 1–9). Considering that there is a very large number of grave inscriptions in the region, the latest epigraphic material fits into the already known picture for the population in the period I–III cent. AD. According to the anthroponomy and the onomastic formula, we conclude that the bearers of the grave monuments belonged to the autochthonous population. They were partly Romanized, as confirmed by the adoption of the Roman personal names along with the Macedonian and Greek names in the Macedonian onomastic formula, which is in most cases incomplete, i. e. it consists of personal name without patronymic or metronymic in genitive, usually considered to be an indication for lower social classes in the Roman society. No. 5 has specific grave formula starting with ἐγώ, containing also very rare ζῶν καὶ ὄν in Il. 2–3, which is considered to be foreign influence. This inscription, as well as the inscription No. 7, show a specific phenomenon – absence of the names of the dead or at least names of the members of the family for whom the monument is erected.

Two Hellenistic inscriptions are from the town at Isar – Marvinci: type to which the first one belongs (No. 10) is hard to define, as there are only two names on the stela, broken in the upper part, and the second one (No. 11), which is extremely damaged, is most probably a grave inscription. Three personal names appearing on them – Ταυροσθένης, Ἰππόδρομος and Μνήμων are the first testimonies of these names in Macedonia.

The third find from this town is the first line of the honorary inscription, starting with τὸν μέγιστον καὶ [θειότατον - - -]. It appears on imperial inscriptions in Macedonia from the times of Septimius Severus onwards.

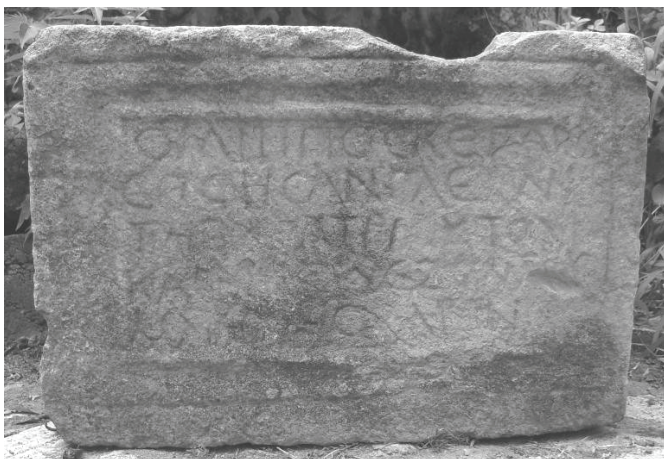
²² LGPN I, II, IIIA и VA.

Inscription No. 13 has a very specific grave formula, found rarely in Macedonia, and an inscribed cost paid for its manufacture at the end – 15 denarii, which is common for the gravestones in the region of Ovče Pole, where it was found.

Grave stela from the vicinity of Kratovo (No. 14) has features of the provincial art from the late II to the early III cent. AD. It bears only Roman names for the members of the family with onomastic formulas consisting only of personal names.

The first epigraphic finds from the mining region of Radoviš are two fragments of the same grave inscription. White marble as well as fine letter cutting suggests an existence of a wealthy city center in the region.

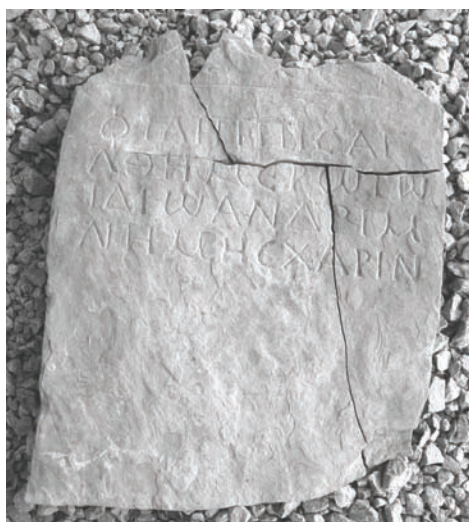
The votive inscription dedicated to Hermes by his priestess Valeria Dionike was reused in a structure near Strumica from the Late antiquity.

сл. 1

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΕΡΑΡ
ΕΠΟΗΣΑΝ ΣΕΙΩ
ΤΗΘΥΓΑΤΡΙ ΑΥΤΟΝ
ΚΑΙ Η ΥΤΟΙΣ ΣΕΙΩ
Μ. Π. ΗΣΧΑΡΙΝ

сл. 2

сл. 3

сл. 4

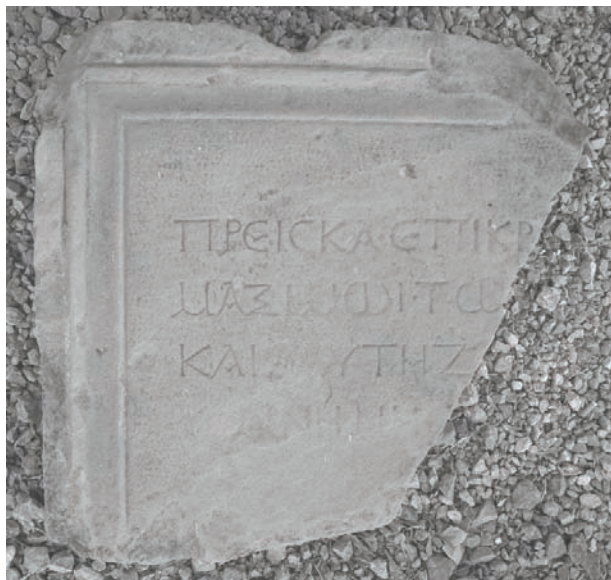
сл. 5

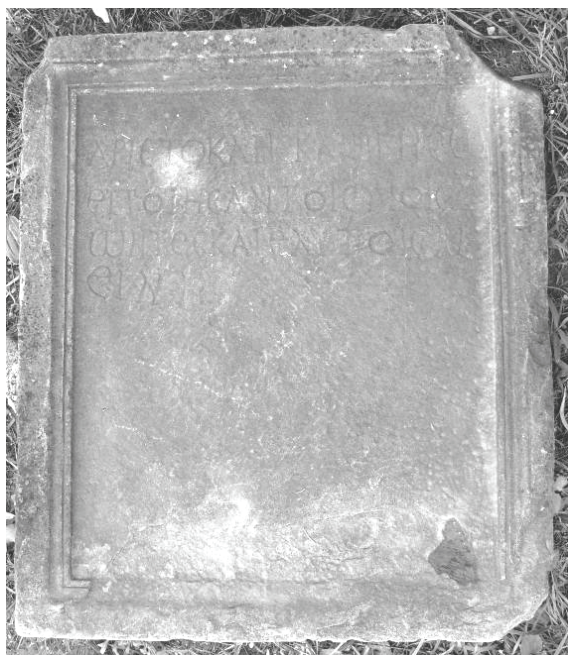
сл. 6

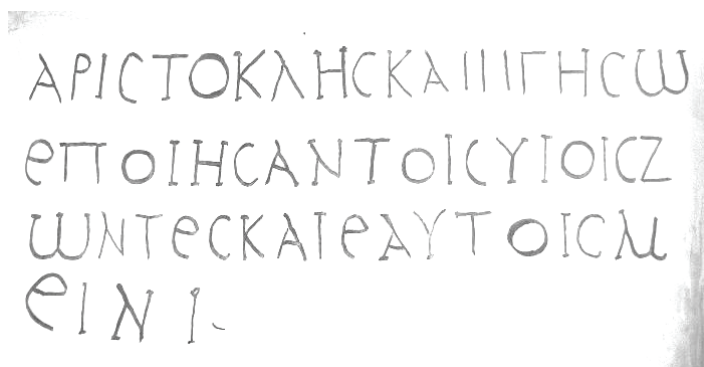
сл. 7

сл. 8

сл. 9

сл. 10

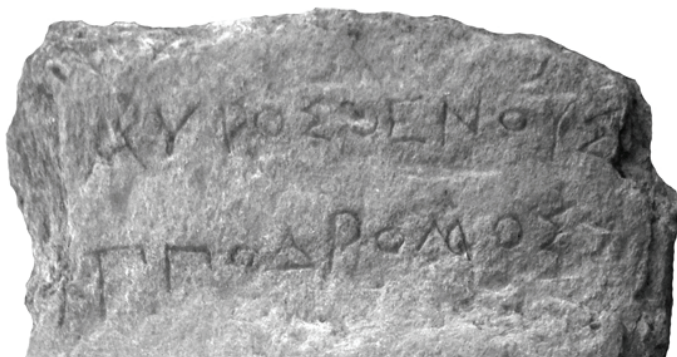
сл. 11

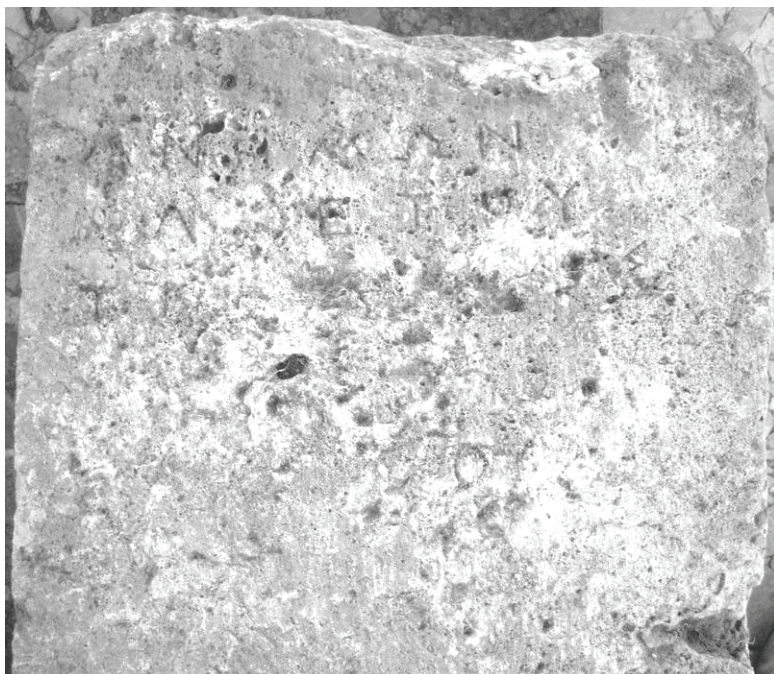
сл. 12

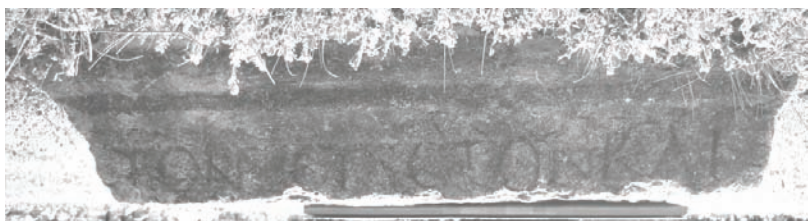
сл. 13

сл. 14

сл. 15

сл. 16

сл. 17

сл. 18

сл. 19

сл. 20

сл. 21